

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntablı Tüccarların Faaliyetleri Kapsamında İç Ticarete Konu Olan Emtia

The Goods Which Were The Subject of The Domestic Commerce in The Content of Merchants Who Were From Ayntab in the first half of 18th Century

Rümeysa KARS*

Öz

Ayntab, Osmanlı devrinde Anadolu'nun önemli bir ticaret merkezidir. Ayntab, bahsi geçen dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunan bir sancak vasfını haizdi. Ticarî niteliğiyle bilinen Halep güzergâhında bulunması Ayntab'a önemli bir ticarî arena olma misyonu yükliyordu. Ayntab, gerek konumu dolayısıyla ve gerekse ticarî ürün işleyen ve satışını gerçekleştiren hüviyetiyle tüccarların uğrak mekânı idi. Bu çalışmada 1700-1750 yıllarına ait 51-107 numara aralığındaki Ayntab Şer'iyye Sicilleri incelenmiştir. Buradaki verilerden hareketle Ayntab tüccarı, ticarî sahada etkin olarak varlık göstermiştir, diyebiliriz. Özellikle tekstil ticaretine yönelik yürütülen faaliyetler kente tüccar akışının sağlanmasında da önemli bir etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada 18 yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun orta büyüklükteki bir şehri olan Ayntab tüccarlarının ticarî faaliyetlerinin kentin bölgelerarasındaki işlerliği ekseninde iç ticarete konu olan ürünleri ele alınmıştır. Adı geçen dönemde bu kentte hangi mallar üzerine endeksli bir iç ticarî ağın var olduğu kente ilişkin şer'iyye sicilleri ve kaynak eserlerdeki verilere bağlı olarak sorgulanmış ve gerekli incelemelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İç ticaret, Sancak, Tüccar, Şer'iyye sicili.

Abstract

Ayntab is an important trade center of Anatolia during the Ottoman period. Ayntab was a banner in the Ottoman Empire. The presence on the Aleppo, known for its commercial nature, put Ayntab on the mission of being an important commercial arena. Ayntab was the venue of traders for both its location and its tradable products. In this study, Ayntab Ser'iye Registers in the number of 51-107 numbered between 1700-1750 were examined. According to the data here, Ayntab traders have been active in the commercial field. In particular, the activities carried out for the textile trade have had a significant impact on the merchant flow to the city. Therefore, in this study, in the first half of the 18th century, the middle-sized city of Anatolia, Ayntab traders' business activities in the region of the city's inter-regional trade has been discussed in the axis of business. In the aforementioned period, the existence of a domestic commercial network indexed on which goods in this city was questioned depending on the data of the city records and source works and necessary investigations were made.

Keywords: Domestic Trade, Sanjak, Merchant, Şer'iyye Registers.

Giriş

Osmanlı şehir tarihçiliğine ilişkin çalışmalar yapılırken Şer'iyye sicilleri önemli bir rol üstlenmektedir. Zira muhtevası yönünden bir hayli kapsamlı olan bu kayıtlar dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik hayatına ışık tutması bağlamında elzemdir. Osmanlı Ticareti denildiğinde genel anlamda yabancı eksenli bir alış-veriş düzeninin uygulanageldiği malumdur. Ancak sicillerden yola çıkarak ve döneme ilişkin verileri analiz ederek yerli tüccarların da Osmanlı ticaret arenasında faaliyet yürüttüğü aşıkardır. Anadolu'nun önemli bir geçiş güzergâhında bulunması, ticarî ürünlerin üretim ve satışına ilişkin bir alt yapısının bulunması Ayntab kentinin bahsi geçen dönemde değerini ortaya koymamıza olanak sağlamaktadır.

Çok eski bir yerleşim merkezi olan Antep (Ayntab) adının Yunanca "Thebo" sözünden geldiğini söyleyenler bulunmakla birlikte şehrin adının "Güzel pınar" anlamına gelen Arapça-Farsça birleşimi "Ayntâb" kelimesinden geldiğini ve buraya bu ismin müslümanlar tarafından verildiğini söyleyebiliriz (Çam, 2006, s. XXVII) Şehir, Cumhuriyet öncesi yıllara kadar "Ayntab" adıyla anılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, rumeysakars@nevsehir.edu.tr.

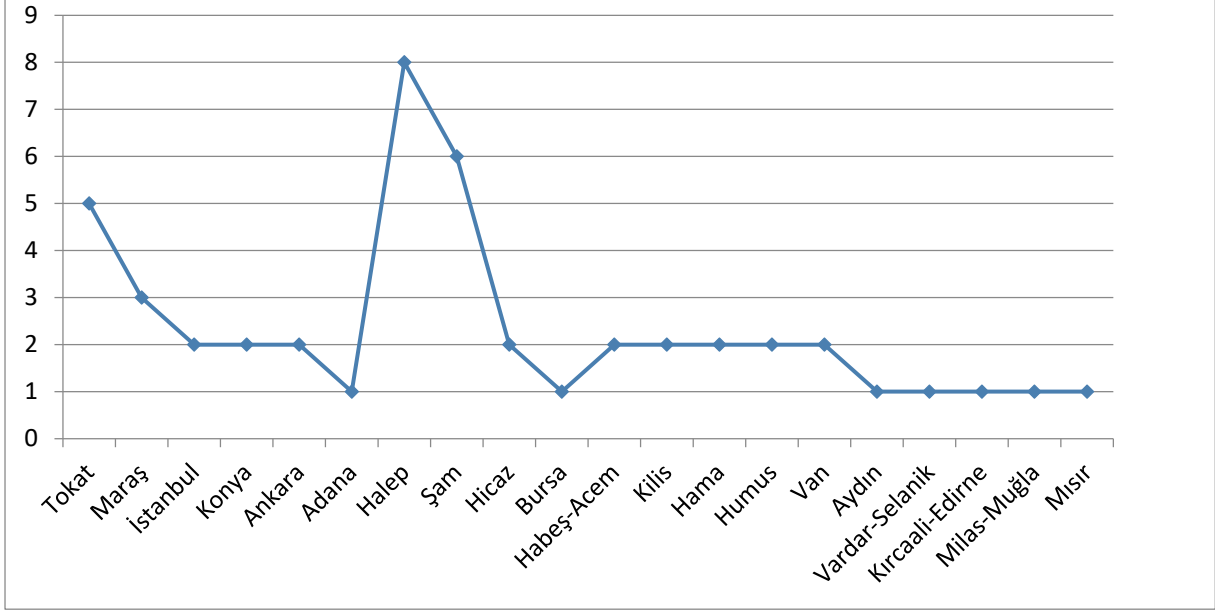
Fransız kuvvetlerine karşı şehrin savunmasını bu uğurda verdiği 6317 şehide rağmen yılmadan, cesaretle sürdürmesi ve eşsiz bir direniş göstermesi nedeniyle 6 Şubat 1921 tarihinde TBMM tarafından *gazilik* unvanına layık görüldüğünden “*Gaziayntab*” olmuştur. 1928 yılında ise şehrin adı “*Gaziantep*” olarak değiştirilmiştir (Aydın, 2008, s.8). Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi sırasında kent Osmanlı egemenliğine dahil edilmiştir. (Tiryaki, 2006, s.7-8).

Ayntab Tüccarı'nın Ticaret Güzergâhı

Osmanlı topraklarında bir ülkenin sınırları içinde yapılan alışveriş ağı olarak bilinen *iç ticaret* oldukça gelişmişti. Doğudan batıya, kuzeyden güneye karşılıklı birçok mal akışı oluyordu. Bu mal akışını ekseriyetle yerli tüccarlar gerçekleştiriyordu. Dış ve transit ticarete yerli tüccar yanında yabancı tüccarlar da etkindi. Ayntab’ın stratejik konumu dolayısıyla ticarî faaliyetlerin çeşitliliği bazında öneme sahip olması; ayrıca ticarî ürünü alan, üreten, dağıtan bir merkez olma hüviyetiyle ticarî sahada önemli yer işgal etmiştir. İmparatorluğun iç kesimlerinde yer alan Ayntab, güneyinde bir ticaret merkezi olan Halep, batıda İskenderun ve Payas gibi deniz bağlantılı iki yerleşim yeri ile doğu ve batının yol güzergâhında ticaretin aktif, tarım faaliyetlerinin zirai üretime bağlı olarak yürütüldüğü, ithalat ve ihracatın gelişmiş olduğu birçok medeniyetin birikimini taşıyan bir Osmanlı şehriydi. Ticaret, bu kentte ekonomik faaliyetlerin başında gelmekteydi.

Ayntab tüccarı *İstanbul-Konya* güzergâhında çerçi eşyası satışı gerçekleştirmekteydi. (GŞS, nr. 97, s. 90, h. 118; H. 1154/ M. 1742; nr. 80, s. 305, h. 1; H. 1141/ M. 1729)) *Tokat ve Maraş* dolaylarında da aynı şekilde Ayntablı tüccarlar faaliyet yürütmekteydi. Bu güzergâhta *bez, bakır, kalay, çivit, kahve, incir, saçma* ticareti yapılmaktaydı. (GŞS, nr. 86, s. 156, h. 278; H. 1146/ M. 1734; nr. 53, s. 12, h. 29; H. 1115/ M. 1703) *Rumkale(Halfeti)* Halep Eyaleti’ne bağlı bir kaza olarak Urfa-Birecik dolaylarındadır. (Sezen,2006,s. 423) *Rumkale’de ve Halep’te* hububat satışı amacıyla bulunan Ayntab tüccarına rastlıyoruz.(GŞS, nr. 103, s. 104, h. 234; H. 1159/ M. 1747; nr. 101, s. 44, h. 88; H. 1157/ M. 1745) *Edirne-Selanik-Aydın-Muğla-Adana* dolaylarında tütün ticareti maksadıyla Ayntablı tüccarlar faaliyet yürütmekteydi. (GŞS, nr. 85, s. 59, h. 274; H. 1145/ M. 1733) *Hac yolu güzergâhında* bulunan Ayntab tüccarı burada Hicaz eşyası ticareti gerçekleştirmekteydi. (GŞS, nr. 85, s. 100, h. 154; H. 1145/ M. 1733)

Aynı zamanda *Halep* üzerinden kente bu güzergâhtan Frengi kahve, şeker nakli yapılmaktaydı. (GŞS, nr. 104, s. 90, h. 170; H. 1160/ M. 1748) Ayrıca *Halep-Şam* dolaylarında Ayntab tüccarı koyun ticaretiyle uğraşmaktaydı. (GŞS, nr. 53, s. 13, h. 32; H. 1115/ M. 1703) Ayntablı tüccar, *Halep-Mısır-Kilis* dolaylarında kumaş boyası, sahtiyan, kaba pamuklu bez ticareti yapmaktaydı. (GŞS, nr. 62, s. 24, h. 40; H. 1125/ M. 1713) Bunun yanında *Şam*’da *Şam* keteni, bez, astar, alaca, sarık ticareti maksadıyla bulunan Ayntablı tüccara rastlıyoruz. (GŞS, nr. 84, s. 10, h. 15; H. 1144/ M. 1732) *Halep-Şam-Humus-Hama-Acem* dolaylarında ipekli-pamuklu kumaş, hububat, pamuk, kahve, tütün, Frengi atlas, Londra ve İngiliz çuhası ticareti maksadıyla Ayntablı tüccarın bu güzergâhlarda faaliyet yürüttüğünü görmekteyiz. (GŞS, nr. 61, s. 22, h. 43; H. 1124/ M. 1712) Ayntab tüccarının farklı güzergâhlarda farklı ürünler üzerine yönelik ticarî faaliyet yürütmesi kentin ticarî potansiyelinin ehemmiyetini anlamamızda bize yol göstermektedir.

Grafik 1: Ayntab tüccarının ticaret güzergâhında bulunan kentler (GŞS, 51-107 Numaralı Defterler)

Grafikteki verilerden hareketle Ayntab tüccarının *Tokat, Maraş, Adana, Halep, Şam, Hicaz, Bursa, İstanbul* güzergâhında ekseriyetle faaliyet yürüttüğünü söyleyebiliriz. Bunun yanında Anadolu'da birçok ticarî kente uğrayan Ayntab tüccarının Anadolu coğrafyası dışında da *İran, Suriye, Mısır, Habeş, Rumeli* dolaylarında da faaliyet yürüttüğünü görmekteyiz.

Tablo 1: Ayntab tüccarı'nın ticarî faaliyetleri (GŞS, 51-107 numaralı defterler)

Ayntablı Tüccarın Dini Mensubiyeti	Ticarî faaliyet	Ticaret Güzergâhı
Müslüman Tüccar	Hayvan satışı	Ayntab- Halep- Şam
Müslüman Tüccar	Tütün/ duhan	Ayntab- Adana- Payas İskelesi- Aydın- Edirne-Selanik-Milas
Müslüman Tüccar	Deri (sahtiyan) ve kumaş boyası (mazi, cehri, çivid)	Ayntab-Halep-Mısır-Kilis-Tokat Ayntab- Halep- Lahor
Müslüman Tüccar	Çerçi eşyası	Ayntab- Konya- İstanbul- Bursa
Müslüman Tüccar	Kahve	Hindistan-Mısır-Yemen-Hicaz- Halep
Müslüman Tüccar ve zımmi Tüccar	Pamuk ve pamuklu dokuma	Ayntab-Halep-Avrupa(Fransa- İngiltere)
Müslüman ve Gayrimüslim Tüccar	Bez-kumaş-kenen ticareti(kutni, alaca, atlas, yemeni, sarık, çuha)	Ayntab-Rumkale-Konya-Ankara- Tokat-Ayntab-Halep- Şam- Humus- Hama- Acem Ayntab- Halep- Fransa- İngiltere
Müslüman Tüccar	Köle	Ayntab- Habeş- Acem
Müslüman Tüccar	Tiftik	Ayntab- Kilis
Müslüman Tüccar	Zeytinyağı ve sabun	Ayntab-Halep-Şam-Hama- Humus- Hicaz
Müslim Tüccar	Hububat (buğday, arpa, kuru üzüm, pekmez)	Ayntab- Kilis- Halep
Müslüman Tüccar	Bakır, kahve	Ayntab-Maraş-Tokat-Halep- Hicaz
Gayrimüslim Tüccar	Kalay- kahve- incir- saçma- tüfeng	Ayntab- Maraş- Tokat

Ayntab tüccarı'nın ticarî faaliyetlerine konu olan emtia

Ayntab'da ticarî faaliyetler farklı ürünler üzerinden yürütülmekteydi. Bunların başında hayvan ticareti gelmekteydi. Kentliler, bakmaları için koyunlarını ve keçilerini aşiretlere emanet ediyordu. Bölgeden çok sayıda kervanlar eşliğinde koyun kabileleri de geçiyordu. Dolayısıyla hayvan satışı kentte yaygındı. Buradan hareketle İmparatorluğun güney eyaletlerinin et ihtiyacının temininde kentin önem arz ettiğini söyleyebiliriz. Bu hususa ilişkin

bir sicil kaydı, *Ayntablı* Müslüman tüccarlar arasında *hayvan satışının* Şam-Halep güzergâhında yürütüleceği esnada hayvanların gasp edilmesini ve tüccarların zarara uğradığını tasvir etmektedir. (GŞS, nr. 100, s. 65, h. 178; H. 1156/ M. 1744)

Ayntab şehrinin et ihtiyacı genellikle konar göçerlerin şehre satmak için getirdikleri koyunlardan karşılanmaktaydı. *Ayntab*'da Konargöçer taifesinden Döğerli Cemaati'nden Ali ibn-i Mikail mahkemeye gelerek Abdülaziz ibn-i Asaf'a iki sene önce vermiş olduğu 180 kuruş değerindeki 90 *koyunun* ücretini hâla alamadığını ifade etmiştir. Bu alacak davası şahitlerin dinlenmesinden sonra Abdülaziz'in borcunu ödemesi yönünde Kadı'nın tembihiyle neticelenmiştir. (GŞS, nr. 58, s.100, h. 251; H. 1119/ M. 1707)

Ayntab'da *hayvancılık ve alt kolu olan deri işlemeciliği, kumaş boyası ve ticaretinin* de yapıldığını görmekteyiz. Osmanlı döneminde *Ayntab* şehrinde *dericilik* önemli sanayi kollarından biriydi. Bilhassa *sarı ve kırmızı renklerde işlenen sahtiyanlar Halep, Mısır ve Kilis* pazarlarına sevkedilmekteydi. (Özdeğer, 1996,s.468) *Mazı*, bir çeşit boya maddesidir. *Cehri* ise altın ağaç, boyacı diken cehni, cehil ve cehri şeklinde adlandırılan bitkilerin meyvelerine denir. Bu yemişlerin terkiibinden *sarı iplik boyası* elde edilir. Cehriden çıkarılan kuvvetli ve şeffaf sarı renge de cehri sarısı denir. Bu madde sarı boya imalinde makbuldür. (Canatar, 1998,s. 91- 92) Bir tereke kaydı bu hususta muhtelif bilgiler ihtiva etmektedir. *Ayntablı* el-Hac Mehmet ibn-i Hanefi'nin terekesi 1.022 kuruştan oluşmaktadır. 40 kuruş değerinde 40 adet *öküz kayışı*, 100 kuruş değerinde 100 adet *sahtiyan*, 100 kuruş değerinde 60 adet *sarı sahtiyan*, 100 kuruş değerinde 30 vukiyye *mazı*, 8 kuruş değerinde 20 vukiyye *kara mazı* ve 4 kuruş değerinde 4 vukiyye *cehri* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 97, s. 90, h. 118-119; H. 1154/ M. 1742)

Aşağıdaki belgede bahsi geçen kürk tabirinin bugünkü anlamında kullanılmadığı kanaatindeyiz. Muhtemelen bu tabirle değerli deri türleri kastedilmektedir. *Ayntap* Kal'a'sı kapısında Coşerli Türkmeni'nden Mustafa ve Ömer adlı kişilerin aralarında kürk satışından kaynaklı bir borç söz konusudur. (GŞS, nr. 107, s. 68, h. 1; H. 1162/ M. 1700) Bir başka belgeden Okcızade Mehmet Ağa adlı şahsın aslen *Mukataâcılık* yaptığını, bunun yanında *tekstil işinde ve boyahane işletmeciliğinde* ticarî ortaklığının bulunduğunu saptayabilmekteyiz. 7 devesi de bulunan şahsın bölgesel ya da uzun mesafeli ticaretle veya nakliyatla uğraştığını söyleyebiliriz. (GŞS, nr. 92, s. 110, h. 172; H. 1150/ M. 1738)

Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi *Ayntab*'da da kaba bez dokumacılığı evlerde ve dükkanlarda dokuma tezgahlarında yapılırdı. Bez dokumacılığı yapan esnaf şehirlerde cüllahlar olarak teşkilatlanmışlardı. Hıyam, Keret, Orul gibi köylerde de dokunan *bez ve astarlar* dellal aracılığıyla İki Kapılı Han'da satılmaktadır. (GŞS, nr. 93, s. 42, h. 87; H. 1154/ M. 1742) Bu alanda yürütülen faaliyetler kapsamında değerlendirdiğimizde; onsekizinci yüzyıl başlarında *Ayntab*'a kırsal kesimden ham kumaş gelmeye devam etmekteydi. (GŞS, nr. 82, s. 9, h. 21; H. 1143/ M. 1731) Mesela, *Ayntablı bir köylüden satın alınan 20 top bez ve 4 top Şam keteni (Belde-i Şam ketenü)* hakkında bilgi sahibi olmaktayız. (Akgündüz, 1989: 24; GŞS, nr. 84, s. 80, h. 171; H. 1145/ M. 1733)

Fakat imalatın ve pazarlamanın nasıl bir çerçevede örgütlendiği belirtilmemiştir. *Bez ticaretinin Ayntab-Konya güzergâhında* da yapıldığını örnekleyen başka bir belgede; *Ayntablı* olup Konya'da bez ticareti sebebiyle sakin iken ölen Mehmet ibn-i Ebubekir'in terekesinde 17 *yük bez* ve bir miktar nakit kaydı bulunmaktadır. (GŞS, nr. 80, s. 305, h. 1; H. 1141/ M. 1729) Tereke kayıtları bize tüccarın hangi tür metaı pazarladığı hakkında veriler sunmaktadır. Mesela, bir tereke kaydında *Ayntablı* el-Hac Yunus oğlu denilen el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Cafer'in 10.698 kuruşluk terekesinin yaklaşık 5.500 kuruşunu *Bedesten'deki bezi* ve çeşitli kimselerdeki alacağı oluşturmaktadır. (GŞS, nr. 103, s. 104, h. 234- 232; H. 1159/ M. 1747)

Ayntab-Halep güzergâhında mükarî taifesinin sefer hali göz önünde bulundurulursa kentin Halep ile irtibatının ve bu yol üzerinde faaliyeti gerçekleşen ticarî emtianın mahiyeti de

önem arz edecektir. *Şam*, Ayntab'a yakınlığı dolayısıyla Ayntablı tüccarın faaliyet alanına girmektedir. Bu güzergâh, aynı zamanda hac yolu üzerinde bulunduğundan Hicaz metası bu dolaylardan temin edilebilmektedir. *Ayntablı* Mükarî Ali Beşe'nin *Halep'ten* gelirken *Nurvana Köyü'nde* geceleyin yükünün denginin yarılması ile bir miktar eşyası Mehmet ve kardeşi Hüseyin adlı şahıslar tarafından çalınmıştır. Bu kimseler çaldıkları 83 kuruş kıymetli 12 top *Şam alacası* ve 2 sarık ile *Rakka* tarafına kaçmışlardır. Mahkemede çalınan malların sahibine iade edilmesi yönünde karar verilmiştir. (GŞS, nr. 61, s. 22, h. 43; H. 1124/ M. 1712) *Ayntablı* bir tüccarın terekesinden önemli miktarda servete sahip olduğunu öğreniyoruz. Bu tüccarın terekesinde çoğunlukla kumaş cinslerinin yer alması şehrin kumaş ticareti açısından önemini ortaya koymaktadır. *Bu tüccarın Halep-Şam- Humus-Hama-Acem* doğrultusunda faaliyet yürütmekle beraber bu civara ait *ipekli ve pamuklu dokumalar* temin ettiği ve satışını gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Ayntab'a özgü *kutni, yemeni, sarık, alaca, beyaz bez, darayi* gibi kumaş çeşitlerini barındıran; ayrıca terekede şahsa özgü kumaş işi olarak adı geçen kumaşların varlığı da kent dokumacılık anlamında gelişmişliğini göstermesi açısından kayda değerdir. Bunun yanında *Frengi atlas, Londra/İngiliz çuhası* satışını da gerçekleştiriyor olması kentte *Avrupa kumaşlarının bilindiğinin* kanıtıdır.

Ayntab'da Hayık zımmiyan Mahallesi'nden Keleş Derviş ibn-i Mehmet adındaki tüccarın terekesi 8.000 kuruştan oluşmaktadır. 3.500 kuruşu dükkanındaki kumaş, bez ve eşyalarından oluşur. Ayrıca onun 139 kişide bu alanda satışını gerçekleştirdiği yaklaşık 2.354 kuruş alacağı vardır. Keleş Derviş'in dükkanında çoğu *Halep, Şam, Hama işi olan ipekli ve pamuklu kumaş* bulunmaktadır. Keleş Derviş, Ayntab dışından getirdiği kumaşları satan bir tüccardır. Satışını gerçekleştirdiği kumaş türleri arasında; *Halep kutni alacası, kutni parçası, taklid alacası, Frengi atlas, Hama bezi, sakız beldarı, kağıdı alaca, Halep kuşağı, Halep atlası, Bayık alacası, Halep alacası, donluk Acem bezi, Londra parçaları, Halep kanavizi, Londra çuhası, darayi, Halep beldarı, İngiliz çuhası, Fransız çuhası, Şam alacası, Şam şekeri alacası, Hacı Mustafa kızı işi alacası, havandiv helvani işi, Ayrıca Seydi Ali Beşir işi, kedibasdı şekeri işi, şekeri işi sade 3 top kutni, telli Halep hatayisi, telli Freng hatayisi, Humus kuşe yağlığı, Humus poşisi, Vani kebir poşi, mor şali, Humus siraç alacası, çift Halep'in kırmızı peştemali, telli Humus peştemali, Emir işi 8 top darayi, yemeni, çifte kadife, sarık, çakmaklı bendi sarık, Halep bendisi, puşakî sarık, fitilli beyaz bez* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 104, s. 90, h. 170- 174; H. 1160/ M. 1748)

Boyacılar arasında en makbul boyamanın yapıldığı *çivit* bitkisi mavi renk vermek için kullanılmaktaydı. En bilineni de *Pakistan Lahor'da* yetişenidir. Bu nedenle *çivit*, Osmanlı ülkesine ithal yolu ile gelmekteydi. (Kütükoğlu, 1994, s.634; Canatar,s. 92) Bunun dışında Ayntab şehri ithal *çivide* sahip olabilmek bakımından *çivid* ticaretinde uzmanlaşmış olan Halep gibi önemli bir ticaret merkezine yakın olmaktan dolayı diğer Anadolu şehirlerine göre avantajlı sayılırdı. Şehirde *çivit* boyama dışında elvan(renkli) boyama işi yapan esnaf da bulunmaktaydı.

Bu konuya ilişkin bir tereke kaydında; Ayntab şehrinin Seng-i Hoşkadem Mahallesi'nden 1727 yılında ölen Ermeni Kuca veled-i Culal'ın vefatı ile oğullarına kalan mirasta ticarî ürünlerinin taksimine dair bilgi mevcuttur. *Ermeni kökenli bu tacir Ayntab halkındandı*. Adı geçen emtianın ticareti için *Tokat ve Maraş'a* uğramaktaydı. Kuca'nın oğulları olan Serkiz, Artin ve Ağya adlı kardeşler *bez, bakır, kalay, çivit* gibi malların ticareti ile uğraşmışlardır. Bu kardeşlerin ticareti Tokat ve Maraş gibi çevre şehirlere kadar uzanmaktadır. Terekede yer alan ticarî emtia arasında Tokat'ta bulunan 500 kuruş değerindeki 2 kantar kahve, Ayntab'da 274 kuruş değerinde *çivit* parası alacağı, 500 kuruş değerinde 10 adet helvacı kazanı, dükkân ve odada yaklaşık 2500 kuruş değerinde bakır, yaklaşık 2000 kuruş değerinde 10 yük bez ve çeşitli kimseler üzerindeki alacakları kayıtlıdır. (GŞS, nr. 86, s. 156, h. 278; H. 1146/ M. 1734)

Tokat, Ayntab'ın bez pazarları arasında yer almaktaydı. Konuya ilişkin bir belgeden, buraya ticaret amacıyla giden bir tüccara yardımcı olan şahsın bir köle olma ihtimali yüksektir. Seyahat süresinin 60 gün olarak belirtilmesi emtianın satış işlemiyle alakalı olmalıdır. Şehreküstü Mahallesi'nden el-Hac Ali ibn-i Hasan beraberinde ona hizmet eden Ali ibn-i Mehmet ile 5 yük bezi Tokat'a götürüp satmış; daha sonra aralarında çıkan yol masrafı ve yevmiye anlaşmazlığı mahkemeye intikal etmiştir. (GŞS, nr. 53, s. 12, h. 29; H. 1115/ M. 1703) Tokat'a bez satmak için giden tüccarlardan birisi de *Ayntablı* el-Hac Ömer ibn-i Mahmut'tur. Tokat'a giden kervana 200 kuruş kıymetinde 300 donluk bir yük bez ile katılmış; fakat kervanın Rumkale civarında soyulması sonucunda bezleri de kaybolmuştur. (GŞS, nr. 53, s. 13, h. 32; H. 1115/ M. 1703) Bunun yanında kentte bakır ve demir işlemeciliği ve satışına yönelik faaliyetler de yürütülmekteydi. *Ayntab* şehrindeki demirciler ve bakırcılar kendi çarşılarında faaliyette bulunurken hammadde ihtiyaçlarını muhtemelen Anadolu'daki maden ocaklarından karşılamaktaydılar. (Faroqhi, 1994,s. 211)

Bu konuda *esnaf-tüccar arasında bir anlaşmazlık* yaşanmıştır. Kentte varolan satış düzeninin idamesi için bir girişimde bulunulmuştur. *Nezir verme* kuralı bir ceza bedeli olarak bağışta bulunma esasına dayanıyordu. *Bakırcılar*, şehre dışarıdan gelen eski ve yeni bakırın gizlice alınıp satılması ve bundan bazı esnafın zarar görmesinden muzdarip olmuşlardır. Bakırcı esnafı şehre satılmak için gelen eski ve yeni bakırın bundan böyle kendi çarşılarında satılmasını, bunun da kimseye zarar vermemesi için şeyhleri tarafından alınarak taksim edilmesini ittifakla kabul etmişlerdir. Bu anlaşmayı bozan esnafın mahkemenin tamiri için 50 kuruş nezir vermesi kararlaştırılmıştır. (GŞS, nr. 52, s. 104, h. 251; H. 1114/ M. 1702) Madeni eşya imalatı içerisinde sayılabilecek bir başka iş kolu da *silah imalidir*. Tüfek ticareti esnasında eşkiya baskını yaşanmasıyla ilgili bir belgeden *Ayntablı* tüccarın da silah imali ve satışında faal olduğunu saptamaktayız. Bir emr-i şerifte *Halep, Şam, Trablusşam, Sayda, Amid, Maraş, Ayntab, Beyrut, Ruha ve Malatya*'da bulunan *tüfek karhanelerinde* işlenen tüfeklerin alım-satımı esnasında *Araban/Arıp eşkiyasının* ellerine geçtiği ifade edilmiştir.

Bu silahların daha sonra yol kesme ve diğer isyanlarda kullanıldığı, silahhânelerde yapılan tüfek ve benzeri aletlerin bu tür faaliyetlerin artmasına katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Bu tür faaliyetleri engellemek için de yukarıda belirtilen şehirlerin kadı ve diğer yöneticilerinden tüfek karhanelerinin tatil edilmesi istenmiştir. Bu emre uymayanların haklarından gelineceği ve gönderilen emr-i şerifin de mahkeme sicillerine kaydedilmesi ayrıca belirtilmiştir. (GŞS, nr. 73, s. 102, h. 259; H. 1133/ M. 1721) Hububat, kentin iâşesi için gerekli olan yiyecek maddelerini ihtiva ettiğinden *Ayntab* kentinde bu tür ürünlerin satıldığı merkez Arasa Meydanı idi. *Ayntab* ve civarından getirilen ürünler burada satıcısıyla buluşurdu.

Bir tereke kaydından ölen şahsın hububat ticaretiyle uğraştığına dair bilgi edinmekteyiz. *Ayntab*'da Şehreküstü Mahallesi ahalisinden iken ölen Suhte oğlu el-Hac Ahmet ibn-i el-Hac Mehmet'in terekesinde; bir sepet içerisinde sekizbin kuruş nakit ve ayrıca üçbin kuruş nakit parası bulunmaktadır. el-Hac Mehmet, kardeşinin ölmeden önce kendisine üçyüz altmış kuruş *pirinç* ve ikiyüz kuruşa verdiği *fistuğa* karşılık onbirbin kuruşluk terekedeki payından ziyade kendisine beşyüz altmış kuruş borcu olduğunu ve teslimini istemiştir. (GŞS, nr. 77, s. 19, h. 38; H. 1143/ M. 1731)

Ayntab'da bölgeye has özelliği günümüzde de devam eden *üzüm*, bağcılık faaliyetleri kapsamında yaygın olarak sürdürülmekteydi. Belgelerde satışa konu olan bağların adı *boz bağ, karalık bağ, harabe bağ, bağ* şeklinde belirtilirken üzüm ve kuru üzüm; siyah üzüm, üzüm şeklinde ifade edilmiştir. (GŞS, nr. 99, s. 21, h. 37, h. 39, h. 45- 54- 55; H. 1156/ M. 1744) Üzüm gerek kurutulularak gerekse işlenip pekmez haline getirilerek tüketilmiştir. Tulum içinde, küp içinde pekmez ibareleri kullanılan tereke kayıtları da mevcuttur. (GŞS, nr. 99, s. 3, h. 6, h. 39, h. 43, H. 1156/ M. 1744; nr. 67, s. 55, h. 104; H. 1128/ M. 1716) *Ayntablı* bir tüccardan satın alınan üzüme yönelik borçlanmanın ev takasıyla sonlandırıldığını saptayabildiğimiz bir

belgede; Nersiz veled-i Kesber adlı zımmi, Ayntablı el-Hac Ebubekir'den 50 kuruşluk *kuru üzüm* satın aldı. 20 kuruşu verip 30 kuruşluk borcuna karşılık köhne evini takas etti. (GŞS, nr. 65, s. 165, h. 255; H. 1126/ M. 1714) Hububat satışıyla ilgili bilgi edindiğimiz başka bir belgede; *Ayntab, Kilis, A'zaz ve Biret'ül-Fırat (Birecik)* kazalarından bazı hayvan sahiplerinin daha önceden de olduğu gibi, *Halep'e* satmak için *buğday, arpa ve un* gibi ihtiyaç maddelerini Halep valisi Ahmet Paşa'nın korkusundan götürmedikleri belirtilmektedir. Tüccar tarafından bu ihtiyaç maddelerinin Halep'e getirilmemesi başta vali olmak üzere diğer görevlileri endişeye sevketmiş; bunun üzerine Halep valisi tarafından bu kazalardaki görevlilere bir buyruldu gönderilmiştir. Burada Paşa için gerekli olan malzemelerin hazırlandığı, şehre gelecek olan tüccar ya da nakliyecilerin korkmalarına gerek olmadığı ve hayvanlarına da dokunulmayacağı belirtilmiştir. (GŞS, nr. 104, s. 99, h. 291; H. 1160/ M. 1748) Bir diğer örnekte ise es-Seyyid eş-Şeyh Mehmet Efendi ibn-i Ahmet'in terekesi 11.275 kuruştan oluşmaktaydı. Bunun 1.500 kuruşu *hububat* ticareti ile alâkalıdır. Çünkü hububat üzerine faaliyet yürütmekte ve terekesinde yüklü miktarda *buğday* ve *arpa* bulunmaktaydı. (GŞS, nr. 70, s. 100, h. 212- 208; H. 1131/ M. 1719)

Bağcılık alanında faaliyet yürüten başka bir şahsın terekesine baktığımızda; Ayntablı Ahmet Çelebi ibn-i el-Hac Mehmet'in terekesinde *Çegde, Karasöğüt, İncesu, Ağcakent, Mizar, Keklikpınarı* köylerinde 38.000 teyek yani *üzüm* kütüğü ile 1.811 kuruş değerinde 52 kıta bağının bulunduğu dair bir kayıt mevcuttur. Ahmet Çelebi bu bağlardan temin ettiği mahsulün satışıyla uğraşmaktaydı. (GŞS, nr. 92, s. 50, h. 101- 109; H. 1150/ M. 1738) Temel ihtiyaç maddelerinin ve kente özgü metanın öncelikle kentin iâşesi için gerekli olduğunu bu nedenle kent bünyesinde satışa konu edildiğini öğreniyoruz. Ayntab, yakın çevrenin de hububat ihtiyacını gideren merkezler arasında yer almaktaydı.

Ayntab'da Arasa Meydanı'nda Ali Bey ibn-i Mahmut Bey'in terekesinin: 7.613 kuruştan oluştuğunu öğreniyoruz. Bu şahıs *ticaretle* meşguldü. Ticarî olarak satışını gerçekleştirdiği *40 kilo buğday, 10 kilo arpa, 83 batman kuru üzüm, 80 kuruş değerinde pekmez ve 40 batman kahve* terekesinde tahrir olunmuştur. Bu satıştan kaynaklı bazı şahıslarda 3.876 kuruşluk alacağı bulunmaktadır. (GŞS, nr. 102, s. 41, h. 1; H. 1158/ M. 1746) Ayntablı es-Seyyid el-Hac Halid Çelebi ibn-i es-Seyyid Hacı Mehmet, ibn-i Eyüp Mahallesi'nden Şahin Ağa ibn-i Abdullah'tan 6,5 sene önce babası hayatta iken 36 kuruşa aldığı 72 keyl *buğdayı* 1 sene vade ile selem-i şer' ettiğini mahkemede belirtip gereken bedeli talep etmiştir. Şahin Ağa'ya kadı tarafından borcunu ödemesi yönünde tembihte bulunulmuştur. (GŞS, nr. 91, s. 78, h. 139; H. 1149/ M. 1737)

Ayntablı olup Kanburoğlu denilen el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Osman'ın buğday alımı için yaptığı anlaşmaları kapsayan başka bir belgede, davadan 22 yıl önce *Rumkale kazasından* Ebubekir ibn-i Hamza'dan iki ayrı zamanda 150 kuruş kıymetinde 300 kilo *buğday* satın almak için selem-i şer' anlaşması yapmış ve parasını teslim etmiştir. Kanburoğlu, ayrıca Kızık cemaatinden el-Hac Mahmut ibn-i Abdullah'tan da yine selem-i şer' usulü ile 100 kuruşa 200 keyl *buğday* alımı ile ilgili anlaşma yapmıştır. Bunun da parasını vermiş; fakat her iki buğday satıcısı bu kadar zaman geçmesine rağmen ürünü teslim etmemişlerdir. Bunun üzerine mahkemeye müracaat eden Kanburoğlu, selem anlaşması yaptığı buğdayı talep etmiştir. (GŞS, nr. 101, s. 44, h. 88; H. 1157/ M. 1745) Osmanlı ekonomisinin hububattan sonra en önemli sektörünü pamuk istihsalı ve sanayisi teşkil etmekteydi. Bu durum Ayntab şehri için de geçerli idi. Ayntab'da pamuk ipliği işlemeciliğine dayalı meslek gruplarının yaygın olduğu görülmektedir. Özellikle *pamuğun dokuma haline getirilip* dış pazarlara satılması *Ayntablı tüccarlar* vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. *Antep-Halep* tüccarları aracılığıyla yabancı memleketlere ve bu arada Avrupa'ya dokuma ihracının gerçekleşmesiyle Antep bir ihracat şehri haline gelmişti. Antep şehri esnafları arasında yer alan *cullah* esnafı pamuk ipliğini işleyerek

bogasi (ince pamuklu kumaş), asdarlık alaca haline getirip satışını yaparlardı. (Altınöz,1999,s.36)

Dokuma sanayinin hammaddesi olan pamuk ticareti, Ayntab'da yürütülen faaliyetler arasındaydı. *Ayntablı* el-Hac Osman Ağa ibn-i Ahmet Beşe'nin terekesinde *satmak için getirdiği pamuk* ile mudarebe usulüyle vermiş olduğu borçlarından oluşan 8.959 kuruşluk servet bulunmaktaydı. Bunun 2.580 kuruşu farklı şahıslara sattığı pamuktan alacaklarını oluşturmaktaydı. (GŞS, nr. 79, s. 300, h. 520- 523; H. 1140/ M. 1728)

Bu alanda faaliyet yürütülen başka tüccara ilişkin bir tereke kaydına baktığımızda; *Ayntab'da* Seng-i Tavail Mahallesi'nden el-Hac Ömer Beşe'nin terekesi 8.500 kuruştan oluşmaktadır. Pamuk ticaretiyle uğraştığını terekesinde yer alan kapanda 500 kuruş değerindeki *penbe (pamuk)* ve 300 kuruşluk çeşitli kimseler üzerinde bu satıştan kaynaklı alacağı bulunmaktaydı. (GŞS, nr. 84, s. 108, h. 210- 209; H. 1145/ M. 1733) *Ayntab'da* Bostancı Mahallesi'nden el-Hac Ahmet ibn-i Sübhanvirdi, pamuk ticaretiyle uğraşmaktadır. Ticaretle uğraşanlara sermayedarlık da yaptığını tereke kaydından öğreniyoruz. *Penbeci(pamukçu)* dükkanında terazisiyle beraber 600 kuruş değerinde *pamuğun* bulunduğu kaydedilmiştir. (GŞS, nr. 83, s. 300, h. 178; H. 1140/ M. 1728)

Onaltıncı yüzyılın sonlarına doğru ve daha sık olarak da onyedinci yüzyılda en azından büyük kentlerin pazarlarında ödenen vergiler arasında kahve satışından alınan ve *tahmis-i kahve* denen verginin adı geçmeye başlamıştır. *Tahmishane*, daha önce de bahsettiğimiz bir işletme olup, kahvenin kavrulup döğülerek satıldığı yerdir. (Develioğlu: 1508) 1740'lı yılların başında Ayntab şehrindeki Tahmishane 2 hisse halinde ortak malikanedir. Kahve ile ilgili mukataânın rağbet gören bir gelir kalemi olması, keyif verici olarak algılanan bu maddenin kullanımının ve ticaretinin yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. (Faroqı, s. 86) İlgili bir Mukataâ kaydında *Ayntab* kentine *kahvenin Halep ve Şam'dan* tüccarlar vasıtasıyla getirilip satışının gerçekleştirildiğini öğreniyoruz. (GŞS, nr. 55, s. 32, h. 70; H. 1116/ M. 1704) Bunun yanında Ayntab'da İbn Eyüp Mahallesi'ndeki kahvehanelerde kahve satışı gerçekleşirdi. (GŞS, nr. 96, s. 104, h. 2; H. 1153/ M. 1741) *Ayntablı* el-Hac Ahmet ibn-i Sübhanverdi'nin terekesi 14.400 kuruştan oluşmaktadır. Bunun 10.133 kuruşu çeşitli kimselerle *kahve* üzerine yürüttüğü ticaretteki mudarebe ortaklığından alacağı, 90 kuruşu da selem ticareti dolayısıyla olan alacağıdır. (GŞS, nr. 83, s. 59, h. 176- 178; H. 1144/ M. 1732)

Tüccarların eşkıya saldırılarına maruz kalmaları ve mallarının yağmalanmasını tasvir eden bir kayda göre yağmaya konu edilen ürünlerin *kahve ve incir* olduğuna şahit olmaktayız. Ayntab'da Cüzlüce Mahallesi'nden kişilerin şakilerce katli hakkında bir belge, es-Seyyid Mehmet ve Zevkirli Türkmani Aşireti'nden Ali'nin, Maraş'tan kervan ile gelen el-Hac Ebubekir'in kervanını basıp yağmalaması sonucu yakalanmalarını konu edinir. Şöyle ki kervandan *40 batman kahve, 40 kuruş kıymetli 2 at, 1 boy tüfengi, 4 batman saçma ve 59 batman inciri* gasp etmişlerdir. (GŞS, nr. 99, s. 46, h. 4; H. 1156/ M. 1744)

Ayntab'da Avaris veled-i Hactor, davadan iki sene önce Ayntab'da Garb kuzanı Mahallesi'nden *Gökçe* adıyla da bilinen es-Seyyid Mehmet ibn-i Yusuf'tan *160 kuruşa 160 batman kahve fiyatı üzerinden* borç olarak almış ancak borcunu ödememiştir. Açılan davada Avaris'in kahve fiyatı üzerinden Mehmet'e olan borcunu *bezzazlık sanatında kullanmak ve bez imal etmek için* kullandığını ve satışını gerçekleştirdikten sonra da borcunu teslim ettiğini şahitlerin de onaylamasıyla belirtince Mehmet'in Avaris'ten alacağı olmadığına hüküm verilmiştir. (GŞS, nr. 88, s. 100, h. 2; H. 1148/ M. 1736) *Ayntab'da* Tarla-yı Cedîd Mahallesi ahâlisinden Mehmet ibn-i el-Hac Mustafa, İbn-i Eyyub Mahallesi sakini Ahmet ibn-i Mehmet Ağa ile dokuz ay önce üç ay vade ile *75 kuruş 75 batman kahveyi* almıştır, talep edildiğinde Ahmet adlı şahıs vermek istememiştir. (GŞS, nr. 80, h. 45, s. 156; H. 1141/ M. 1729)

Kahve ticareti genellikle selem usulü ile yani ürün üzerinden vade ile yapılmakta; bu konu ile ilgili anlaşmazlıklar zaman zaman mahkemeye intikal etmektedir. Bu konudaki davalar kahvenin fiyatı ve bu işle uğraşan tüccar hakkında da bilgi vermektedir. Konuya ilişkin bir belgede; *Ayntab*'da Çukur Mahallesi'nden Derviş Mehmet ibn-i Mehmet, el-Hac Ahmet ibn-i el-Hac Pir'e selem-i şer usulü ile 200 batman kahve satmış ve bunun karşılığında iki taksit halinde 220 kuruş almıştır. (GŞS, nr. 61, s. 36, h. 84; H. 1124/ M. 1712) Benzer nitelikteki başka bir belge de; el-Hac Ahmet ibn-i Ahmet'in daha önce ölmüş olan Ahmet ibn-i Osman'da olan 100 kuruş değerindeki 100 batman kahve alacağı ile ilgili selem-i şer davasıdır. Davalı bunu varislerinden talep etmiştir. (GŞS, nr. 65, s. 90, h. 187- 188; H. 1127/ M. 1715) Şehre gelen kahvelerin 1 batmanı 1 kuruştan işlem görmektedir.

Ayntab'da Şhreküstü Mahallesi'nden Suhteoğlu denilen Ali ibn-i el-Hac Mehmet ile Ehl-i Cefa Mahallesi'nden el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Mehmet'in aralarında yaptıkları bir sene vadeli selem anlaşması yine kahve temini ile ilgilidir. Buna göre 100 kuruşa 100 batman kahve ticareti gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu anlaşmada Emine binti Mehmet kefil olurken el-Hac Mehmet' in evi de rehin olarak Ali'ye bırakılmıştır. Bu kahve ticareti ile ilgili selem anlaşmasının, 27 ay geçmiş olmasına rağmen hâla yerine getirilmemesi üzerine, Suhteoğlu bu borcu talep etmiştir. (GŞS, nr. 105, s. 122, h. 341- 340; H. 1161/ M. 1748)

Kahvenin *Ayntab*'a getiriliş sürecine ilişkin bilgi edindiğimiz başka bir belgeden, Payas İskelesi'nin gümrük yeri olduğunu saptamaktayız. *Ayntablı tüccarların* Divan-ı Hümayun'a sundukları bir şikayette tüccar *Payas İskelesi*'ne getirdiği kahve ve diğer eşyanın gümrüğünü iskeledeki Gümrük Emini'ne verip eda tezkiresi (izin belgesi) almakta, daha sonra da mallarını *Ayntab* şehrine getirmektedir. Şehre gelen tüccar *Ayntab Emini*'ne bac vergisini vermekte, bunun dışında da her bir yük için tüccardan fazladan para alınmaktadır. Bu durumun şikayet edilmesi üzerine *Ayntab Naibi*'ne ve *Mukataâ Emini*'ne gönderilen emirde, her bir yükten 6 akçeden fazla para alınmaması ve tüccar taifesinin taciz edilmemesi istenmiştir. (GŞS, nr. 53, s. 32, h. 77; H. 1115/ M. 1703)

Ayntablı iki kardeşin ortaklaşa faaliyet yürüttüğünü öğrendiğimiz bir belgede, bu tüccarların ticaret güzergâhlarını öğrenemesek de; uzak mesafe ticaretiyle uğraştıklarını ve yine kahve üzerine endekli bir borçlanma yönteminin tatbik edildiğini öğrenebilmekteyiz. *Ayntablı* el-Hac Ali ibn-i el-Hac Murat; 16 ay önce kardeşi İbrahim ile kurdukları şirket için 300 kuruş 300 batman kahveyi 1 sene vade ile el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Hüseyin'den alırlar ve 150 kuruş borçları kalır. Bu tüccarlar şehir dışında faaliyet yürütmektedirler. Borcu ödemeleri hususunda uyarılmışlardır. (GŞS, nr. 66, s. 122, h. 1; H. 1127/ M. 1715)

Ayntab şehrinde selem anlaşmalarının yapıldığı ürünler arasında kahve önemli bir yer tutmaktadır. Bunda kahvenin uzak diyarlardan getirilmesi ve gelen malın fiyatının yüksek olması gibi sebepler etkili olmuştur. *Ayntab*'da saraçlık sanatını icra etmek isteyen bir şahsın kahve fiyatı üzerinden borçlanması, kahve fiyatının bir nevi piyasa belirleyicisi olduğunun göstergesiydi. Kahvenin batman fiyatı üzerinden verilen borç, kahvenin batman fiyatındaki artışa göre ödemeye yansiyordu. Yani bir nevi gizli kredi (faiz) hükmündeydi. *Ayntablı* Sarraç el-Hac Abdurrahman'ın, es-Seyyid Yusuf ibn-i Mustafa'da olan 200 batman kahve ücreti için verdiği borçtan kalan 140 kuruş ile ilgili açılan bir davada adı geçen şahsın saraçlık sanatında kullanma amacıyla bu borcu aldığı beyan edilmiştir. Ancak ölümü üzerine el-Hac Abdurrahman, bu borcu es-Seyyid Yusuf'un terekesinden teslim almıştır. (GŞS, nr. 85, s. 59, h. 273; H. 1145/ M. 1733) Haffaflık sanatını icra etme noktasında yine kahve fiyatı üzerinden borçlanma gerçekleştirilirdi. *Ayntablı* el-Hac Osman Ağa ibn-i Ahmet Beşe; Çobaz da denilen el-Hac Ahmet ibn-i el-Hac Ahmet ile haffaflık etme amacıyla ortaklık faaliyetine girişirler. 300 kuruşa aralarında hesaplaşmış olduklarını, meblağın 150 kuruşunun borcu olduğunu Çobaz el-Hac Ahmet, şahitler huzurunda beyan etmiştir. (GŞS, nr. 66, s. 117, h. 2; H. 1127/ M. 1715)

Kahvenin Halep menşeli olarak kentte bulunduğuna ve borç işlemlerinde kullanılmasına örnek teşkil eden başka bir belgede; el-Hac Abdullah adlı bir şahsın aynı anda birden fazla kişiye borç vermesi onu *murabahacı*(faizle borç veren) bir şahsiyet olarak algılamamıza sebebiyet vermektedir. Bunun yanında borca bir de kefil bulunması işlemin nasıl yürütüldüğünü göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Ayntablı el-Hac Abdullah ibn-i Molla Mustafa, Mehmet ibn-i Mehmet'ten 300 kuruşa 1 sene vade ile *300 Halebi batman kahveyi* selem usulüyle almak istemiştir. el-Hac Abdullah, bu kahvenin dışında Mihbanlı Aşireti'nden Kör Mehmet ile de 100 kuruşa yine bir sene vade ile 100 batman kahve için selem üzere anlaşma yapmış; daha önce anlaşma yapılan Mehmet ibn-i Mehmet'te buna kefil olmuştur. el-Hac Abdullah, parasını verdiği kahvenin istenilen zamanda teslim edilmemesi üzerine mahkemeye müracaatla Mehmet ibn-i Mehmet'in hem almış olduğu 300 kuruşu hem de kefil olduğu 100 kuruşun karşılığı olan kahveyi teslim etmesini istemiştir. Mahkmeden de bu yönde karar çıkmıştır. (GŞS, nr. 85, s. 100, h. 134- 133; H. 1145/ M. 1733)

Ayntab'da dükkân satış işlemlerine yansıdığı üzere tütün dükkanlarının oldukça fazla miktarda olduğu görülmektedir. (GŞS, nr. 65, s. 100, h. 7; H. 1126/ M. 1714; nr. 66, s. 12, h. 1; H. 1127/ M. 1715) Dolayısıyla kentin tütün ticareti açısından da gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz. *Ayntab'a dışarıdan satılmak üzere getirilen tütünlerden* Ayntab Dimos Emimi'nin gereğinden fazla vergi aldığı yönünde mahkemeye intikal eden bir olay vasıtasıyla şehirdeki tütün ticaretinin potansiyelini ortaya koyabilmekteyiz. *Ayntablı tütün tüccarlarından* Süleyman Beşe ve es-Seyyid Osman, *22 yük tütün satın alarak* Ayntab'a satmak için getirmiştir. Bu kimseler Dimos Emimi'ne *resm-i adî* olarak her bir yük için 2 kuruş vermişler; ancak Dimos Emimi buna kanaat etmeyip fazla vergi talebinde bulunmuştur. Bu isteğin tütün tüccarları tarafından kabul edilmemesi hapsolünmalarına sebep olmuştur.

Dimos Emimi'nin bu tavrı *Halep* valisine şikâyet edilmiş ve oradan gelen buyruhduda her 1 yükten 2 kuruş alınması ve bu kişilerin serbest bırakılmaları kendisine bildirilmiştir. (GŞS, nr. 75, s. 1, h. 1; H. 1135/ M. 1723)

Ayntab tüccarı, *Edirne-Selanik-Aydın-Muğla* dolaylarından kente farklı türlerde *tütün* getirmiş, belirlenen meblağ üzerinden vergi ödemek koşuluyla satışını gerçekleştirmişti. Şehre tütün getirenlerin sadece tüccarlar/bazergânlar olmadığını yeniçeri ve asker kökenli kimseler olduğunu da bu suretle öğrenmekteyiz. Halep Muhassıllığı'na bağlı bulunan Şam Eyaleti'nin Duhan Gümrüğü Eminleri'nin Ayntab'a adam göndererek tütün tüccarından belirtilen orandan fazla gümrük talep etmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayntab Duhan Gümrüğü ile ilgili Başmuhasebe kayıtlarında şehre *tüccar, yeniçeri, diğer askerî kimseler ve bazergânlar* tarafından getirilen *Yenice ve Vardar Yenesi* denilen tütünün her okkasından 60 akça, *Kırcaali*'nin okkasından 40 akça, *kaba tütünün* okkasından 20 akça, *Cebeliye, Amediyye* (kente dışarıdan gelen maldan alınan vergi) ve *Milas* denilen tütünün yüksek kalitelisinin okkasından 20 akça duhan resmi/tütün vergisi alınması ibaresi yer almıştır. (GŞS, nr. 80, s. 13, h. 26- 27; H. 1141/ M. 1729) Ayntablı tütün tüccarları, şehirler arası ticarî faaliyette bazen bizzat etkin oldukları gibi bazen de birtakım araçlar marifetiyle emtia temin edebilmekteydiler. *Ayntab'da* Şehreküstü Mahallesi'nden es-Seyyid Mehmet, Ali Beşe'ye *tütün* almak için 300 kuruş vermiştir. Fakat Ali Beşe, sefere giderken getirdiği tütünü başkasına havale etmiştir. Mehmet, Ali Beşe'de bulunan borcunu talep etmiş ve ödemesi hususunda uyarılmıştır. (GŞS, nr. 64, s. 76, h. 156; H. 1124/ M. 1712) Bu konuya ilişkin bir belge duhan ticareti amacıyla Ayntab-Adana güzergâhında Ayntab tüccarının bulunduğunu göstermektedir. Aslen *Ayntablı* olup *Adana'da* Hızırbeyoğlu Hamı'nda *duhan ticareti* sebebiyle sakin iken vefat eden Mehmet Beşe ibn-i Süleyman'ın verasetinin varislerine teslimi hususundaki bir tereke kaydı Ayntablı bir tütün tüccarının irtibatla olduğu yer hakkında bilgi ihtiva etmektedir. (GŞS, nr. 79, s. 460, h. 2; H. 1140/ M. 1728)

Borçlanma davaları da Ayntab'daki tütün ticaretinin mahiyeti hakkında bilgi vermektedir. Bu husus ile alakalı elimizde iki örnek bulunmaktadır. *Ayntablı Ali Beşe*, Mustafa Beşe ile yaptığı *tütüncülük sanatında* faaliyetlerine ortaklaşa olarak 300 kuruş sermaye ile başlamışlardır. Ancak kâr edemedikleri gerekçesiyle aralarında hesaplaşıp ayrılmışlardır. (GŞS, nr. 64, s. 78, h. 155; H. 1124/ M. 1712) Tütün ticareti yapan Ayntablı tüccarlar arası borçlanma olayına ilişkin bir diğer belgede ise *Ayntab'da İbn-i Eyüp Mahallesi'nden Mustafa Bey ibn-i Mehmet Ağa, tütüncü es-Seyyid el-Hac Ahmet ibn-i Mehmet'ten* tütün satın almıştır. Tütün satışından kalan 16,5 kuruşluk borcun tütüncü Ahmet'e teslim edilmesi gerekmektedir. (GŞS, nr. 96, s. 105, h. 2; H. 1153/ M. 1741) *Ayntablı Devecizâde Mehmet Ağa ibn-i Yusuf Ağa'dan* bir miktar *tütün ve kahveyi* 18,5 kuruşa satın almıştır ve borcunu ödemesine ilişkin uyarılmıştır. (GŞS, nr. 96, s. 90, h. 1; s. 159, h. 2; H. 1153/ M. 1741)

Zeytin yetiştiriciliğinin yoğun olduğu bölgede zeytinyağı satışının yapıldığı bir pazar adına da rastlamaktayız. (GŞS, nr. 66, s. 140, h. 2; H. 1127/ M. 1715; nr. 69, s. 12, h. 1; s. 45, h. 3; H. 1131/ M. 1719) Ayntab'da zeytinden hem *zeytinyağı* hem de sabun üretilmekteydi. İlgili bir tereke kaydında ise ölen şahsın sabun ticareti yaptığını öğreniyoruz. Şehreküstü Mahallesi'nden es-Seyyid el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Ömer'in terekesi 4.420 kuruştan oluşmaktadır. Seyyid bir tüccardı ve terekesinde ticarî meta bulunmaktaydı. Han-ı Cedid'de bulunan odasında 600 kuruş değerinde 13 kantar *sabunun* mevcudiyeti dikkat çekicidir. (GŞS, nr. 80, s. 102, h. 296- 297; H. 1141/ M. 1729) *Ayntab* şehrinden *Hacca* giden tüccarlar dönüşlerinde bazı ticarî emtiayı da beraberlerinde getirmişlerdir. Bu hacılar, bir yandan dini vazifelerini yerine getirirken, bir yandan da *Hindistan, Mısır ve Yemen* gibi bölgelerden Hicaz'a getirilen ticarî emtiayı Ayntab'a ve diğer şehirlere taşımışlardır.

Burada bilhassa *Frenji kahve, şeker* gibi ürünlerden bahsedilmesi Avrupa mallarının şehre girdiğinden haberdar olmamızı sağlamaktadır. *Kahve başta olmak üzere, kalay, mazi, çivit, sabun, karanfil, kına, biber, pirinç, nişadır ve bakır kazanlar* üzerine bir ticarî faaliyet yürütüldüğünü görmekteyiz.

İlgili belgede bahsi geçen emtiaya ve miktarına baktığımızda; İbn Şeker Mahallesi'nden es-Seyyid el-Hac Kasım ibn-i es-Seyyid el-Hac Osman Çelebi, hacca gitmiş ve dönüş yolunda *Halep* şehrinde vefat etmiştir. Aynı zamanda Ayntab şehrinin önde gelen tüccarlarından olan bu kimse Halep'te öldüğünde 1.320 kuruş tutarındaki terekesinde yer alan ticarî emtiadan bazıları şunlardır: *Hacc-ı Şerif'ten* gelen 166 batman *kahve*, 11 kuruş değerinde 7 batman 4 nügi *Frenji kahve*, 2 kuruş 10 sümün değerinde 1 batman 2 nügi *biber*, 7,5 kuruş değerinde 40 batman *pirinç*, 7 kuruş değerinde 17 batman 3 nügi *mazi*, 100 kuruş değerinde 7 batman *karanfil*, 6 kuruş değerinde 5 batman *Frenji şeker*, 22,5 kuruş değerinde 80 batman *kına*, 3 rub' değerinde 5 nügi *kalay*, 9 kuruş değerinde 5 batman *nişadır*, 6 kuruş 8 sümün değerinde 6 vukiyye *sabun*, 10 dirhem *çivit*, denizde çürümüş 30 kuruşluk *siyah kahve*, 23 kuruş değerinde 13 batman *kırmızı bakır kazanlar* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 93, s. 67, h. 107- 106; H. 1154/ M. 1742)

Ayntab-Tokat arasında faaliyet yürüten bir tüccarın tereke kaydında farklı metaller bulunmaktaydı. Bu nedenle bu ürünleri tek bir başlıkta ele almayı uygun bulduk. Aslen Ayntablı olup Tokat'a ticaret için giden el-Hac Osman'ın öldüğünde bekar olması; ona isabet eden hissenin de diğer kardeşler arasında bölüşülmesine neden olmuştur. Terekede yer alan mallar arasında en önemli yeri Ayntab'da ticari hayatta önemli bir yer tutan *dokuma sanayinin ham maddeleri* ile, *sabun, şalvar* gibi ticari mallar kaplamaktadır.

Bir diğer önemli husus da bu kardeşlerin o zamanın önemli nakil vasıtalarından olan 25 adet *katır ve beygire* sahip olmasıdır. Kurd Ali ile oğulları el-Hac Mehmet, el-Hac Ahmet, el-Hac Osman ve Şahin adındaki kardeşler ticaret ile uğraşmaktadırlar. Bu kardeşlerden el-Hac Osman'ın ticaret için gittiği *Tokat'ta* meydan yakınında ölmesinden sonra ailenin ortak olan

bütün malları ve el-Hac Osman'ın yanında bulunan ticari emtia Ayntab mahkemesinde taksim edilmiştir. Bu tereke içerisinde kıymetleri ortalama 40-45 kuruş olan 12 *katır* ve yine kıymetleri 20-30 kuruş olan 13 beygir ile 60 kuruş kıymeti olan 1 erkek *köle*, 5 kuruş rub' kıymetinde 19 *şalvar*, 26 kuruş sülüs kıymetinde 163 *torba*, 160 kuruş kıymetinde 4 kantar *mazi*, 48 kuruş kıymetinde *cehri*, 216 kuruş kıymetinde 7 kantar 20 kıyye *kırmızı boya*, 14 kuruş kıymetinde 3,5 kantar *kuru üzüm*, 1.280 kuruş kıymetinde 40 kantar *sabun*, 9 kuruş kıymetinde 6 kıyye *kalay*, 20 kuruş kıymetinde 1 kantar *kendir* ve çeşitli kimseler üzerindeki borç alacakları bulunmaktadır. Bu kardeşlerin terekesinin toplamı 4.154 kuruş olarak kaydı tutulmuş ve her bir kardeşe 1.038 kuruş düşmüştür. (GŞS, nr. 70, s. 89, h. 164- 166; H. 1131/ M. 1719)

Ev köleliği satışı uygulamasının örneklerine diğer şehirlerde olduğu gibi Ayntab'da da rastlamamız şaşırtıcı değildir. Konuya ilişkin bir belgeden öğrendiğimiz kadarıyla Ayntab'da Habeş ve Acem kökenli kölelerin satışı yapılmaktaydı. Ayntab'da Şehreküstü Mahallesi'nden el-Hac Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Ali'nin terekesinde 250 kuruş değerinde biri *Habeş* diğer ikisi *Acem* asıllı üç cariye'nin adı geçer. (GŞS, nr. 82, s. 100, h. 200; H. 1143/ M. 1731) Ayntablı bir tüccar, İstanbul'a ticarî faaliyet yapmak için gitmiştir ve dönüşte Konya'ya da uğramış ve burada vefat etmiştir. *Ayntablı* Mehmet ibn-i İbrahim, ticaret için gittiği *İstanbul*'dan dönüşte *Konya*'da vefat etmiş ve yanında bulunan 921 kuruş tutan ticari emtia varisleri tarafından Ayntab'a getirtilmiştir. Mehmet'in Ayntab'da pazar bulabilen ağırlık bakımından hafif fakat değer bakımından oldukça kıymetli malların ticaretini yaptığını tahmin etmekteyiz.

Terekede yer alan ticarî emtialardan bazıları: yüklü miktarda *ipek kenarlı yeni gömlek*, *kelbedenli elvan çekme*, *cüzdan*, *tüfek tabancası*, *kağıt*, *mercanlı kilit*, *yüziük*, *afyon kutusu ve hamail (kılıç kayışı)*, *kilit*, *kilit*, *divid*, *demir cetvel*, *kahve kaşığı*, *hamam kesesi*, *ustura*, *makas*, *diş kelpedeni*, *kalemtraş*, *altın veznesi*, *beyaz saplı bıçak*, *yeşil saplı bıçak*, *kıyma bıçağı*, *küpe*, *bakır kuşak*, *kemik kaşık*, *helvacı kağıdı*, *at hamaili*, *tüfek iğneliği*, *tesbih*, *zeytin tarak*, *yeşil saplı bıçak*; *Bursa kesesi*, *bıçak kını*, *boncuk*, *tarak*, *kuşak*, *keten bez*. Bu eşyalar *çerçi* dediğimiz gezgin satıcıların Ayntab'da da bulunduğunu saptamamıza yardımcı olmuştur. (GŞS, nr. 53, s. 100, h. 202- 201; H. 1115/ M. 1703)

Sonuç

Ayntab onsekizinci yüzyılda oldukça canlı bir ticarî merkez durumunda idi. Batı ve Doğu'dan gelen ticaret yollarının üzerinde bulunması bunda etkili olmuştur. Osmanlı'nın İstanbul ve Kahire'den sonra en büyük kenti olan Halep, Avrupa ile İran arasındaki ticaret yolunun merkezi idi. Bu yüzden Osmanlı egemenliğine girmesinin ardından Ayntab ile Halep kentleri iletişimi idame etmiştir. Ancak biz çalışmamız dolayısıyla görüyoruz ki Ayntab, 18 yüzyılın ilk yarısında tekstil üretiminde izlenen gelişmeler dolayısıyla ve sahip olduğu boyahanelerinin önemiyle de Halep'e bağlantılı olan gelişmişliğinden ziyade tek başına ticarî önemini artırmaya başlayacaktır. Buradan hareketle diyebiliriz ki, Ayntab'da tekstil ağırlıklı üretim ve pazarlama işlemi söz konusuydu. Antep kazasında hububat açısından da bir zenginlik söz konusuydu. Ayntab'ın *Haleb*, *Urfa*, *Maraş* ile oldukça fazla ticaret yapıyor olması Ayntab'ın sadece kent içinde değil çevre bölgelerin de ihtiyacını karşılayacak bir üretim potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kentte bakır üretimi ve satışı da önem arz etmektedir.

Ayntab tüccarı, sadece Anadolu coğrafyasında değil farklı coğrafyalarda da ticarî faaliyet yürütmekteydi. Bu zümre, yerli ve yabancı tüccarlarla da her daim iletişim halinde olmayı sürdürmüşlerdir. Bu durum hem kent ekonomisine önemli katkı sağlamakta hem devlet hazinesine önemli bir gelir kalemi olarak kentin adını yazdırmaktaydı. Ticaret piyasasında var olabilmenin koşulları arasında coğrafi konum ve buna bağlı olarak gelişen ticarî ağı'nı önemini ortaya koyması açısından elde edilen veriler önem arz etmektedir. Bu çalışma ile Ayntab'ın ekonomik alt yapısı ve tüccarların faaliyetlerinden yola çıkılarak Osmanlı İmparatorluğu'nun

iç ticaret politikasında izlediği yolların neler olduğu tespit edilmeye çalışılmış ve genel algının aksine iç piyasada yerli tüccarların yabancı tüccarlardan daha etkin bir şekilde faaliyet yürüttüğü saptanmıştır.

Kaynakça

- Gaziantep Şer'ıye Sicilleri, 51-107 numara aralığındaki defterler.
- Altınöz, İ. (1999). Dulkadir eyaleti'nin kuruluşunda Antep şehri (XVI. Yüzyıl) *Cumhuriyetin 75. yılına armağan: Gaziantep*, edit.Y. Küçükdağ, Gaziantep üniversitesi vakfı kültür yayınları, Gaziantep: 95-97.
- Aydın, İ. (2008). Tanzimat döneminde Ankara ve Gaziantep terekelerinin mukayeseli Bir çalışması, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Cumhuriyet üniversitesi, sosyal bilimler enstitüsü, tarih anabilim dalı, yakınçağ tarihi bilim dalı, Sivas
- Canatar, M. (1998). *Osmanlılarda bitkisel boya sanayii ve boyahaneler üzerine, Osmanlı araştırmaları-XVIII*, edit.:H. İnalcık, N. Göyünç, H.W.Lowry, İ. Erünsal, K.Kreiser, A.A. Şentürk, Enderun kitabevi, İstanbul: 89-104.
- Çam, N, (2006). *Türk Kültür varlıkları envanteri 27-Gaziantep*, 1.Baskı, Türk tarih kurumu yayınları, Ankara.
- Faroqhi, S. (1994). *Osmanlılarda kentler ve kentliler*, 2.Baskı, çev. N.Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı yurt yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (1997). İktisat tarihi-17. ve 18. yüzyıllar, *Türkiye tarihi-III*, Haz.S. Akşin, Cem yayınları, İstanbul.
- Gömeç, S. (1989) *Milli Mücadelede Gaziantep*, 1. Baskı, Kültür bakanlığı yayınları, Ankara.
- Kuzucu, S. (2006). 123 Numaralı Gaziantep şer'ıye sicili'nin transkripsiyonu ve değerlendirmesi (H.1180/81-M.1766-67), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gaziantep üniversitesi, sosyal bilimler enstitüsü, tarih anabilim dalı, Gaziantep.
- Kütükoğlu, M. S. (1994), *Osmanlı iktisadi yapısı, Osmanlı devleti ve medeniyeti tarihi-I*, edit. E. İhsanoğlu, İrcica yayınları, İslam tarih, sanat ve kültür araştırma merkezi, İstanbul.
- Özdeğer, H. (1996). Gaziantep, *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi*, 13, Türkiye diyanet vakfı yayını, İstanbul: 466-469.
- Özdeğer, H. (1982). *16.Yüzyıl tahrir defterlerine göre Antep'in sosyal ve ekonomik durumu, Türk dünyası araştırmaları dergisi*, 16: 72-73.
- Özdeğer, H. (1988). *Onaltıncı asırda Ayıntâb livası*, 1. İstanbul üniversitesi iktisat fakültesi Türk iktisat ve ictimaiyyat tarihi araştırmaları merkezi yayınları, İstanbul.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı yer adları(alfabetik sırayla)*, T.C. başbakanlık devlet arşivi genel müdürlüğü yayınları, Ankara.
- Tiryaki, E. Ö. (2006). Tanzimat döneminde Antep esnaf teşkilatı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gaziantep üniversitesi, sosyal bilimler enstitüsü, tarih anabilim dalı, Gaziantep.